

TRƯỜNG ĐẠI HỌC VĂN HÓA HÀ NỘI
KHOA QUẢN LÝ VĂN HÓA NGHỆ THUẬT

NGUYỄN THỊ LỆ

BIẾN ĐỔI SINH KẾ CỦA NGƯỜI CAO LAN
Ở XÃ ĐÔNG THỌ, HUYỆN SƠN DƯƠNG,
TỈNH TUYÊN QUANG

KHÓA LUẬN TỐT NGHIỆP
NGÀNH QUẢN LÝ VĂN HÓA

Người hướng dẫn khoa học: **Tiến sĩ Vi Văn An**

HÀ NỘI - 2014

LỜI CẢM ƠN

Hoàn thành bài khóa luận này, ngoài sự cố gắng nỗ lực của bản thân, em còn nhận được sự quan tâm, giúp đỡ của nhiều cơ quan tổ chức và các cá nhân.

Em xin chân thành cảm ơn tới các Ban ngành, đoàn thể, các đồng chí cán bộ UBND, đồng bào người Cao Lan xã Đông Thọ, huyện Sơn Dương, tỉnh Tuyên Quang đã giúp đỡ em trong việc cung cấp tư liệu, quá trình đi điền dã để lấy tư liệu làm căn cứ khoa học phục vụ cho việc viết bài.

Đồng thời, em xin gửi lời cảm ơn tới các thầy cô giáo khoa văn hóa dân tộc thiểu số đã truyền đạt cho em những kiến thức bổ ích và giúp em hoàn thành bậc cử nhân văn hóa trong bốn năm học tập, rèn luyện tại trường Đại học Văn hóa Hà Nội.

Đặc biệt, em xin gửi lời cảm ơn sâu sắc nhất tới Tiến sĩ Vi Văn An, người đã trực tiếp hướng dẫn và chỉ bảo em tận tình trong suốt quá trình em thực hiện đề tài.

Do trình độ kiến thức chưa sâu, thời gian thu thập tài liệu tại địa phương chưa nhiều, kinh nghiệm viết bài còn hạn chế, nên bài khóa luận còn nhiều thiếu sót. Em kính mong thầy cô giáo cùng bạn đọc góp ý kiến bổ sung để bài viết được hoàn chỉnh hơn.

Em xin chân thành cảm ơn!

Hà Nội, tháng 05 năm 2014

Sinh viên

Nguyễn Thị Lệ

MỤC LỤC

1. Lý do chọn đề tài.....	4
2. Mục đích nghiên cứu	5
3. Lịch sử nghiên cứu vấn đề.....	6
4. Đối tượng, phạm vi nghiên cứu	7
5. Phương pháp nghiên cứu	8
6. Đóng góp của đề tài.....	8
7. Bộ cục của bài nghiên cứu khoa học.....	8
CHƯƠNG 1: KHÁI QUÁT VỀ ĐỊA BÀN VÀ TỘC NGƯỜI NGHIÊN CỨU	9
1.1. Điều kiện tự nhiên ở xã Đông Thọ, huyện Sơn Dương, tỉnh Tuyên Quang.....	9
<i>1.1.1. Vị trí địa lý</i>	<i>9</i>
<i>1.1.2. Địa hình.....</i>	<i>10</i>
<i>1.1.3. Về tài nguyên khí hậu, thủy văn.</i>	<i>10</i>
<i>1.1.4. Thảm thực vật, hệ động vật.</i>	<i>11</i>
<i>1.1.5. Về tài nguyên rừng.</i>	<i>11</i>
1.2. Khái quát về người Cao Lan ở xã Đông Thọ, huyện Sơn Dương, tỉnh Tuyên Quang.....	11
<i>1.2.1. Tên gọi, dân số và sự phân bố</i>	<i>11</i>
<i>1.2.2. Lịch sử cư trú</i>	<i>12</i>
<i>1.2.3. Các đặc điểm kinh tế</i>	<i>14</i>
<i>1.2.4. Các đặc trưng văn hóa</i>	<i>17</i>
<i>1.2.4.1. Văn hóa vật chất.....</i>	<i>17</i>
<i>1.2.4.2. Văn hóa xã hội.....</i>	<i>22</i>
<i>1.2.4.3. Văn hóa tinh thần</i>	<i>25</i>
1.3. Tiểu kết	26

CHƯƠNG 2: SINH KẾ CỦA NGƯỜI CAO LAN Ở XÃ ĐÔNG THỌ, HUYỆN SƠN DƯƠNG, TỈNH TUYÊN QUANG	28
2.1. Khái niệm sinh kế.....	28
2.2. Các hoạt động sinh kế truyền thống.....	30
2.2.1. Trồng trọt	31
2.2.2. Tập quán chăn nuôi	35
2.2.3. Nghề thủ công gia đình.....	37
2.2.4. Săn bắn, hái lượm và đánh cá.....	38
2.3. Tiểu kết	41
CHƯƠNG 3: NHỮNG GIÁ TRỊ MỚI VỀ SINH KẾ VÀ MỘT SỐ ĐỀ XUẤT BẢO TỒN TẬP QUÁN MƯU SINH TRUYỀN THỐNG CỦA NGƯỜI CAO LAN XÃ ĐÔNG THỌ, HUYỆN SƠN DƯƠNG, TỈNH TUYÊN QUANG TỪ ĐỔI MỚI (1986) ĐẾN NAY.....	43
3.1. Biến đổi trong trồng trọt	43
3.1.1. Trồng lúa.....	43
3.1.2. Trồng màu	46
3.1.3. Trồng cây công nghiệp	47
3.2. Biến đổi trong chăn nuôi	49
3.3. Nét mới trong nghề thủ công	51
3.4. Nét mới trong đánh cá, săn bắn và hái lượm.....	52
3.5. Nét mới trong trao đổi, buôn bán.....	52
3.6. Thành quả và hạn chế về sinh kế của người Cao Lan từ Đổi mới (1986) đến nay.	53
3.6.2. Giá trị các phương thức mưu sinh truyền thống.....	59
3.6.3. Hạn chế.....	62
3.7. Một số đề xuất nhằm bảo tồn và phát huy sinh kế của người Cao Lan dưới sự tác động của nền kinh tế thị trường.....	63
3.7.1. Một số giải pháp.....	63

3.7.2. Một số đề xuất	68
3.8. Tiểu kết chương 3.....	70
KẾT LUẬN.....	72

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Chủ tịch HỒ CHÍ MINH đã định nghĩa về văn hóa, đó là: *“Vi lẽ sinh tồn cũng như mục đích của cuộc sống, loài người mới sáng tạo và phát minh ra ngôn ngữ, chữ viết, đạo đức, pháp luật, khoa học, tôn giáo, văn học, nghệ thuật, những công cụ cho sinh hoạt hàng ngày về ăn, mặc, ở và các phương thức sử dụng. Toàn bộ những sáng tạo và phát minh đó tức là văn hóa. Văn hóa là tổng hợp của mọi phương thức sinh hoạt cùng với biểu hiện của nó mà loài người đã sản sinh ra nhằm thích ứng nhu cầu đời sống và đòi hỏi của sự sinh tồn”*. Từ sau Cách mạng tháng 8 năm 1945, HỒ CHÍ MINH xác định văn hóa là *đời sống tinh thần của xã hội là thuộc về kiến trúc thượng tầng có mối quan hệ chặt chẽ với kinh tế, chính trị, xã hội tạo thành bốn vấn đề chủ yếu của đời sống xã hội*. Đặc biệt trong mối quan hệ kinh tế-văn hóa, Người chỉ rõ *“văn hóa là kiến trúc thượng tầng nhưng không thể đứng ngoài mà phải ở trong kinh tế và chính trị. Văn hóa phục vụ nhiệm vụ chính trị, thúc đẩy xây dựng, phát triển kinh tế. Xây dựng kinh tế là để tạo điều kiện cho xây dựng, phát triển văn hóa”*.

Có thể nói, năm 1986 là bước ngoặt lớn trong tư duy, mở ra cơ hội phát triển cho đất nước. Việc xóa bỏ cơ chế tập trung quan liêu bao cấp, chuyển sang nền kinh tế thị trường dưới sự quản lý của Nhà nước dần đưa nước ta thoát khỏi khủng hoảng về kinh tế. Cùng với hàng loạt các chủ trương, chính sách phát triển kinh tế-xã hội, nhất là các chính sách ưu tiên phát triển kinh tế, văn hóa, xã hội vùng miền núi dân tộc đã làm thay đổi mọi mặt của đời sống xã hội; làm thay đổi diện mạo của nông thôn miền núi nói chung. Xã Đông Thọ, huyện Sơn Dương, tỉnh Tuyên Quang cũng không nằm ngoài quy luật chung đó. Thật vậy, trải qua hơn 20 năm, từ sau Đổi mới 1986 đến nay, nền kinh tế - xã hội của xã nói chung, đồng bào Cao

Lan nói riêng đã có nhiều thay đổi đáng kể. Một trong những thay đổi dễ nhận thấy đó chính là những biến đổi về sinh kế của họ.

Để thấy được sự đúng đắn trong chủ trương, chính sách và đường lối của Đảng, Nhà nước và Chính phủ trong công cuộc Đổi mới, rút ra những bài học kinh nghiệm cho các cấp chính quyền địa phương, góp phần làm cơ sở cho việc hoạch định phương hướng phát triển kinh tế - xã hội, phù hợp với đặc điểm của địa phương trong quá trình xây dựng nông thôn mới nói chung, ở người Cao Lan nói riêng, tôi mạnh dạn chọn đề tài: *Biến đổi sinh kế của người Cao Lan ở xã Đông Thọ, huyện Sơn Dương, tỉnh Tuyên Quang* để làm khóa luận của mình.

2. Mục đích nghiên cứu

Bài khóa luận tập trung nghiên cứu về vốn văn hóa sản xuất, tập quán mưu sinh của người Cao Lan để thấy được những tri thức văn hóa, những tiềm năng, thế mạnh trong sản xuất của họ, cũng như thấy được mối liên hệ giữa văn hóa sản xuất đến tổng thể truyền thống văn hóa của người Cao Lan.

Bài khóa luận đi sâu tìm hiểu những biến đổi của tập quán mưu sinh truyền thống của người Cao Lan trong giai đoạn công nghiệp hóa, hiện đại hóa hiện nay; cũng như thấy được sự tác động của những biến đổi đó đến vấn đề đời sống kinh tế hộ gia đình nhằm đáp ứng nhu cầu đời sống vật chất, nâng cao chất lượng đời sống văn hóa tinh thần cho họ.

Đồng thời, trên cơ sở của những tác động của tập quán mưu sinh đến vấn đề đời sống kinh tế hộ gia đình đó, bài khóa luận xin đưa ra một số giải pháp nhằm phát huy tập quán mưu sinh truyền thống cũng như nhằm khai thác hiệu quả thế mạnh sản xuất để phát triển kinh tế, văn hóa, xã hội cho người Cao Lan.

3. Lịch sử nghiên cứu vấn đề

Hiện nay, có khá nhiều tác phẩm, các công trình nghiên cứu về vấn đề phát triển kinh tế của đồng bào các dân tộc thiểu số. Từ khi Đảng và Nhà nước ta đẩy mạnh công cuộc công nghiệp hóa hiện đại hóa nông nghiệp, nông thôn trên phạm vi cả nước, đặc biệt là ở vùng các dân tộc miền núi, đã thu hút không ít sự quan tâm của các nhà khoa học trên các lĩnh vực nghiên cứu hướng về đồng bào các dân tộc thiểu số. Đối với ngành văn hóa, Dân tộc học, chính sách của Đảng và Nhà nước đã mở ra thêm một hướng nghiên cứu mới. Nếu như trước đây tình hình nghiên cứu dân tộc tập trung chủ yếu vào giới thiệu các dân tộc thiểu số ở nước ta trên quan điểm đoàn kết, bình đẳng, tôn trọng các dân tộc trong đại gia đình các dân tộc Việt Nam, thì hiện nay ngành văn hóa cũng như ngành Dân tộc học đã đề cập đến các vấn đề thời đại, hiện đại của cuộc sống các đồng bào trên cơ sở đối chiếu, so sánh sự tác động của văn hóa truyền thống đến các vấn đề trên và ngược lại. Có thể kể đến tên các công trình: *Phát triển nông thôn miền núi và dân tộc trong thời kỳ chuyển đổi* của tác giả Trần Văn Hà (Nhà xuất bản Khoa học xã hội, Hà Nội, 2007); cuốn *Công nghiệp hóa từ nông nghiệp* của tác giả Đặng Kim Sơn (Nhà xuất bản Nông nghiệp, Hà Nội 2001)... Hầu hết các tác phẩm đã đi vào vấn đề thực trạng phát triển kinh tế văn hóa, xã hội của đồng bào dân tộc; sự tiếp cận của đồng bào dân tộc thiểu số với vấn đề kinh tế, xã hội hiện đại, tiến bộ khoa học kỹ thuật cũng như sự tác động của văn hóa truyền thống đối với những vấn đề đó. Đồng thời những công trình đó cũng đưa ra những biện pháp nhằm phát triển kinh tế, văn hóa, xã hội cho đồng bào trên cơ sở phát huy các giá trị tích cực của văn hóa truyền thống, đặc biệt là những tri thức dân gian trong lĩnh vực sản xuất và hạn chế những lạc hậu của văn hóa truyền thống các dân tộc thiểu số.

Đối với người Cao Lan từ trước tới nay, đã có một số công trình

nghiên cứu về lịch sử, kinh tế, văn hóa của họ nói chung, có thể kể đến một số công trình như Viện Dân tộc học, *Các dân tộc ít người ở Việt Nam* (các tỉnh phía Bắc), Nxb KHXH, H, 1978, phần *Dân tộc Cao Lan-Sán Chỉ* của Nguyễn Nam Tiến; *Văn hóa truyền thống của người Cao Lan* của tác giả Nguyễn Thịnh (Nxb Văn hóa Dân tộc, H, 1999); Khổng Diễm – Trần Bình – Đặng Thị Hoa – Đào Huy Khuê, *Dân tộc Sán Cháy ở Việt Nam* (Nxb Văn hóa Dân tộc, H, 2003); Nguyễn Thành Nam, *Một vài nhận xét qua tìm hiểu ăn uống của người Cao Lan ở Thái Nguyên*, Tạp chí dân tộc học, số 5/2008; Đặng Huy Kiêm, *Dân tộc Cao Lan*, Tạp chí dân tộc số 35/1962; Đặng Nghiêm Vạn, *Vấn đề Cao Lan - Sán Chỉ*, Tạp chí dân tộc số 66/2004; Nguyễn Nam Tiến, *Đặc điểm về trồng trọt của người Cao Lan – Sán Chỉ*, Tạp chí dân tộc học số 4/1976. Ngoài ra, cũng đã có một số luận án nghiên cứu sinh viết về lĩnh vực lễ hội, dân ca của các NCS Học viện KHXH... Tuy nhiên, hầu hết các công trình nghiên cứu đã đề cập trên phạm vi rộng, ở nhiều địa bàn khác nhau, mang tính khái quát cao. Trong khi đó, bộ phận Cao Lan cư trú ở xã Đông Thọ, huyện Sơn Dương, tỉnh Tuyên Quang thì từ trước tới nay hầu như chưa có công trình nghiên cứu chung nào, nhất là các công trình hay bài viết liên quan đến biến đổi sinh kế của đồng bào.

4. Đối tượng, phạm vi nghiên cứu

Đối tượng nghiên cứu của bài khóa luận là biến đổi sinh kế của người Cao Lan ở xã Đông Thọ, huyện Sơn Dương, tỉnh Tuyên Quang từ đổi mới 1986 đến nay.

Đây là lĩnh vực liên quan đến đời sống kinh tế hộ gia đình của người Cao Lan từ đổi mới 1986 đến nay với những hoạt động sản xuất trồng trọt, chăn nuôi, các ngành nghề thủ công, các hoạt động trao đổi buôn bán, dịch vụ...

Phạm vi nghiên cứu của đề tài bao gồm các thôn bản thuộc địa bàn xã Đông Thọ, huyện Sơn Dương.

5. Phương pháp nghiên cứu

Khóa luận được hoàn thành dựa trên phương pháp điền dã dân tộc học, xã hội học nhằm thu thập tài liệu, thông qua việc quan sát thực địa; đồng thời kết hợp với việc phỏng vấn, ghi chép các đối tượng thuộc mọi tầng lớp nhân dân... Bên cạnh đó, chúng tôi cũng còn kết hợp sử dụng phương pháp thống kê, phân tích, so sánh, tổng hợp nguồn thư tịch đã thu thập được.

6. Đóng góp của đề tài

- Từ những tư liệu thu thập được, khóa luận góp phần giúp cho người đọc hiểu biết thêm những nét đặc trưng văn hóa có tính địa phương của dân tộc Cao Lan ở xã Đông Thọ, huyện Sơn Dương, tỉnh Tuyên Quang.

- Khóa luận cũng là tư liệu hữu ích giúp cho các nhà nghiên cứu khi tìm hiểu về tập quán truyền thống và sự biến đổi sinh kế của người Cao Lan trước và từ sau Đổi mới đến nay.

- Tư liệu trình bày trong khóa luận góp phần giúp ích cho chính quyền địa phương trong việc tìm ra giải pháp để tận dụng tiềm năng, phát huy thế mạnh trong tập quán mưu sinh truyền thống trong phát triển kinh tế - xã hội của xã nhà.

7. Bố cục của bài nghiên cứu khoa học

Ngoài mở đầu, kết luận, tài liệu tham khảo và phụ lục ảnh, khóa luận gồm có:

Chương 1: Khái quát về địa bàn và tộc người nghiên cứu.

Chương 2: Sinh kế của người Cao Lan ở xã Đông Thọ, huyện Sơn Dương, tỉnh Tuyên Quang.

Chương 3: Những giá trị mới về sinh kế và một số đề xuất bảo tồn tập quán mưu sinh truyền thống của người Cao Lan xã Đông Thọ, huyện Sơn Dương, tỉnh Tuyên Quang từ đổi mới (1986) đến nay.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Trần Bình, *Tập quán mừ sinh của các dân tộc thiểu số ở Đông Bắc Việt Nam*, Nhà xuất bản Phương Đông Thành phố. Hồ Chí Minh, 2005.
2. Khổng Diễm – Trần Bình – Đặng Thị Hoa – Đào Huy Khuê, *Dân tộc Sán Chay ở Việt Nam*, Nhà xuất bản Văn hóa Dân tộc, Hà Nội, 2003.
3. Bùi Đình, *Tìm hiểu đồng bào miền núi ở Việt Nam*, Hà Nội, 1950.
4. Bé Văn Đăng, *Các dân tộc thiểu số trong sự phát triển xã hội ở miền núi*, Nhà xuất bản Văn hóa dân tộc, Hà Nội, 1996.
5. Chu Quang Trứ, *Trở lại vấn đề nguồn gốc lịch sử của người Cao Lan*, Tạp chí dân tộc, số 41/1963.
6. Hà Văn Viễn, Hà Văn Phụng, *Các dân tộc thiểu số ở Tuyên Quang*, Nhà xuất bản Việt Bắc, 1973.
7. Đặng Huy Kiêm, *Dân tộc Cao Lan*, Tạp chí dân tộc số 35/1962.
8. Đặng Nghiêm Vạn, *Vấn đề Cao Lan - Sán Chỉ*, Tạp chí Dân tộc số 66/2004
9. Nguyễn Nam Tiên, *Đặc điểm về trồng trọt của người Cao Lan – Sán Chỉ*, Tạp chí dân tộc học số 4/1976.
10. Khổng Diễm và các tác giả, *Những đặc điểm kinh tế-xã hội các dân tộc miền núi phía Bắc*, Nhà xuất bản Khoa học xã hội, Hà Nội, 1996.
11. Hoàng Quyết, Tuấn Dũng, *Phong tục tập quán các dân tộc Việt Bắc*, Hà Nội, 1994.
12. Nguyễn Thành Nam, *Một vài nhận xét qua tìm hiểu ăn uống của người Cao Lan ở Thái Nguyên*, Tạp chí Dân tộc học, số 5/2008.
13. Bé Viết Đăng, *Những biến đổi về kinh tế, văn hóa ở các tỉnh miền núi phía Bắc*, Nhà xuất bản Khoa học xã hội, Hà Nội, 1993.

14. Trần Văn Hà, *Phát triển nông thôn miền núi và dân tộc trong thời kỳ chuyển đổi*, Nhà xuất bản Khoa học xã hội, Hà Nội, 2007.
15. Trần Khải, *Những vấn đề lý luận cơ bản về chuyển đổi cơ cấu kinh tế nông nghiệp nông thôn Việt Nam*, Nhà xuất bản Nông nghiệp, Hà Nội, 1995.
16. Trần Văn Lâm, *Hỏi – đáp kỹ thuật trồng trọt*, Nhà xuất bản Văn hóa Dân tộc, Hà Nội, 2006.
17. Lê Du Phong, *Kinh tế thị trường và sự phân hóa giàu nghèo ở vùng dân tộc thiểu số và miền núi phía Bắc nước ta hiện nay*, Nhà xuất bản Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 1999.
18. Nguyễn Văn Phúc, *Công nghiệp hóa nông thôn Việt Nam*, Nhà xuất bản Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 1997.
19. Nguyễn Văn Sửu, *Khung sinh kế bền vững, một cách phân tích toàn diện về phát triển và giảm nghèo*, Tạp chí Dân tộc học, số 2/2010, trang 3-12),
20. Bùi Quang Toàn, *Kỹ thuật canh tác trên nương đã định canh*, Nhà xuất bản Nông thôn, Hà Nội, 1974.
21. Lê Trọng, *Hướng dẫn kế hoạch làm ăn cho hộ nông dân để xóa đói giảm nghèo*, Nhà xuất bản Văn hóa Dân tộc, Hà Nội, 2000.
22. Nguyễn Trần Trọng, *Những mô hình kinh tế hộ nông dân miền núi đi lên sản xuất hàng hóa*, Nhà xuất bản Nông nghiệp, Hà Nội, 1996.
23. Đào Thế Tuấn, *Kinh tế hộ nông dân*, Nhà xuất bản Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 1997.
24. Ủy ban Dân tộc, *Diễn đàn phát triển bền vững miền núi Việt Nam*, Nhà xuất bản Khoa học xã hội, Hà Nội, 2002.
25. Phù Ninh, Nguyễn Thịnh, *Văn hóa truyền thống Cao Lan*, Nhà xuất bản Văn hóa dân tộc, Hà Nội, 1999.